

Η ΟΔΟΝΤΙΑΤΡΙΚΗ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΡΩΤΟΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΟΡΕΙΒΑΣΙΟΥ ΤΟΥ ΠΕΡΓΑΜΗΝΟΥ

A. ΚΟΚΚΑΣ¹

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα έρευνα αποσκοπεί στη μελέτη του έργου του Ορειβάσιου του Περγάμνου, με σκοπό την καταγραφή των πληροφοριών που παρέχονται μέσω αυτού ως προς την άσκηση της οδοντιατρικής κατά την πρωτοβυζαντινή περίοδο. Ο Ορειβάσιος υπήρξε ίσως ο σημαντικότερος ιατρός αυτής της περιόδου και, όντας προσωπικός ιατρός του αυτοκράτορα Ιουλιανού (361-363 μ.Χ.), ταυτίστηκε σε μεγάλο βαθμό με τις ιδέες του και την αντιχριστιανική του πολιτική. Έπειτα από προτροπή του τελευταίου συνέγραψε με εγκυκλοπαιδικό τρόπο μια σημαντική ανθολογία έργων, μέσω της οποίας διέσωσε σημαντικές ιατρικές γνώσεις της αρχαιότητας. Στα κείμενά του περιγράφονται αναλυτικά θεραπείες και τεχνικές αντιμετώπισης διαφόρων παθήσεων των δοντιών, αλλά και του στοματογναθικού συστήματος, οι οποίες αποδεικνύουν ότι στην εποχή του υπήρχε ένα βάθος γνώσεων για τη διαχείριση των οδοντιατρικών ασθενών. Για την τελική αποτίμηση του έργου του, θα πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν το μεγάλο εύρος των λατινικών του μεταφράσεων, οι οποίες οδήγησαν στη διάδοσή του στη Δύση και τη διάσωση με τον τρόπο αυτό της ιατρικής του Γαληνού και των άλλων αρχαίων συγγραφέων, κορυφαίων εκπροσώπων της αρχαίας ελληνικής ιατρικής.

Όροι ευρετηρίασης: Οδοντιατρική, Πρωτοβυζαντινή περίοδος, Ορειβάσιος

¹ Διδάκτωρ Οδοντιατρικής Α.Π.Θ., Ακαδημαϊκός συνεργάτης Ιατρικής Α.Π.Θ.

Υπεύθυνος Επικοινωνίας
Δρ. Ανδρέας Κόκκας
Λασσάνη 4, 54622, Θεσσαλονίκη
E-mail: akokkas@yahoo.com

DENTISTRY DURING THE EARLY BYZANTINE PERIOD THROUGHT THE WRITING WORK OF ORIVASIOS OF PERGAMON

A. KOKKAS¹

ABSTRACT

The current research study follows the work of Orivasios of Pergamon in order to record the information he provided regarding the practice of dentistry during the early Byzantine period. Orivasios was perhaps the most important physician of this period and being the personal physician of the emperor Julian (361-363 AD), he largely identified with his ideas and his anti-Christian policy. He wrote, following the latter's prompting, in an encyclopedic manner an important anthology of works, through which significant medical knowledge of the antient times were saved. In his texts, treatments and techniques for dealing with various diseases of the teeth and of the oral-facial system are described in detail, which prove that during his time there was significant knowledge about the management of dental patients. As a final assessment of his work, the wide range of his Latin translations should be taken into account, which led to their spread in the West and thus saving the medical work of Galen and the other ancient authors and leading representatives of ancient Greek medicine.

Key words: Dentistry, Early byzantine period, Orivasios

¹ DDS, MSc, PhD, School of Dentistry, AUTH, Associate Researcher, School of Medicine, AUTH.

Correspondence
Andreas Kokkas
4 Lassani Str, 54622, Thessaloniki
E-mail: akokkas@yahoo.com

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ιατρική στη βυζαντινή εποχή χαρακτηρίζεται αφενός από το συγγραφικό έργο επιφανών ιατρών, το οποίο κατέγραφε την υπάρχουσα ιατρική γνώση, και αφετέρου από την ίδρυση οργανωμένων εγκαταστάσεων ιατρικής περίθαλψης κυρίως στα μοναστήρια. Παρότι φαίνεται να υπήρχε κάποια μορφή εξειδίκευσης στους βυζαντινούς ιατρούς, η οδοντιατρική περίθαλψη ασκούνταν κατά κανόνα από γενικούς χειρουργούς. Η σταδιακή επικράτηση του χριστιανισμού δημιουργήσε μια στενή σχέση μεταξύ της θεολογίας και της επιστημονικής έρευνας και γνώσης που αποτυπωνόταν

και στον τρόπο με τον οποίο ασκούνταν η ιατρική πράξη.¹ Την πρωτοβυζαντινή περίοδο η Αλεξάνδρεια ήταν το επίκεντρο των επιστημονικών εξελίξεων και αποτελούσε σημαντική εστία πολιτισμού και ιατρικής εκπαίδευσης, έχοντας σαφώς περισσότερες επιρροές από την αρχαιότητα και την ελληνιστική περίοδο.² Ο Ορειβάσιος υπήρξε ίσως ο σημαντικότερος ιατρός της περιόδου, αλλά και συγγραφέας που, με τα εγκυκλοπαιδικά κυρίως έργα του, διέσωσε σημαντικές ιατρικές γνώσεις σε μια εποχή κατά την οποία η έρευνα ήταν πιο ελεύθερη σε σχέση με τις δεσμεύσεις που επέβαλλε μεταγενέστερα η θρησκεία με το πρόσημα

της διαφθοράς της ψυχής του αναγνώστη από τη μελέτη έργων που προέρχονταν από εθνικούς.

Σκοπός της εργασίας είναι η παρουσίαση της προσωπικότητας του Ορειβάσιου μέσα από το συγγραφικό του έργο, με έμφαση στις αναφορές του στην οδοντιατρική, οι οποίες μας δίνουν και έμμεσες πληροφορίες για τον τρόπο άσκησης της κατά τη συγκεκριμένη περίοδο.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ

Η έρευνα στηρίζεται στις πρωτογενείς πηγές που διασώζουν το συγγραφικό έργο του Ορειβάσιου και σε βιβλιογραφική έρευνα σχετικά με τον ίδιο και την εποχή του.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Ο Ορειβάσιος γεννήθηκε το 325 μ.Χ. στην Πέργαμο, σύμφωνα με τον σοφιστή και ιστορικό Ευνάπιο,³ ή στις Σάρδεις, σύμφωνα το θετικό της Σούδας⁴ και τον εκκλησιαστικό ιστορικό Φίλοσφόρο. Η εκδοχή του Ευνάπιου φαίνεται πιο πιθανή, επειδή ήταν γνωστός με τον Ορειβάσιο, όταν έγραψε το έργο του «Βίοι φιλοσόφων και σοφιστών», από το οποίο αντλούμε πληροφορίες για τη ζωή του, αλλά και επειδή, όντας και ο ίδιος από τις Σάρδεις, δεν θα έχανε προφανώς την ευκαιρία να ισχυριστεί ότι είχαν παρόμοια καταγωγή. Ο Ορειβάσιος σπούδασε ιατρική στην περίφημη σχολή του Ηρόφιλου στην Αλεξάνδρεια, όντας μαθητής του Ζήνωνα του Κυπρίου, και υπήρξε προσωπικός ιατρός και φίλος του μετέπειτα αυτοκράτορα Ιουλιανού, με τον οποίο γνωρίστηκαν πιθανότατα όταν ο Ιουλιανός συνέχισε τις σπουδές του στην Πέργαμο, υπό την καθοδήγηση του νεοπλατωνιστή Αιδέσιου.⁵ Ο Ορειβάσιος συνόδευε τον Ιουλιανό σε όλες τις εκστρατείες του και ήταν αυτός που τον φρόντισε λίγο πριν πεθάνει, κάτω από αδιευκρίνιστες συνθήκες το 363 μ.Χ., σε μια εκστρατεία κατά των Πάρθων στην περιοχή της Φρυγίας.⁶

Ο Ορειβάσιος φαίνεται να ανέλαβε ενεργό ρόλο κατά την ανάρρηση του Ιουλιανού στο αξίωμα του αυτοκράτορα και σύμφωνα με ορισμένες πηγές ανταμείφθηκε μετέπειτα γι' αυτές του τις υπηρεσίες με την τοποθέτησή του στη θέση του κυαίστωρα (quaestor) της Κωνσταντινούπολης.⁷ Ήταν άθλησες συνηθισμένο στους επιφανείς Βυζαντινούς ιατρούς, λόγω του υψηλού τους κύρους, της μεγάλης μόρφωσης και της κοινωνικής τους θέσης, να τους ανατίθενται πολιτικά αξιώματα και να επιφορτίζονται ακόμη και με διπλωματικές αποστολές.⁸ Ο Ορειβάσιος ταυτίστηκε με την πολιτική του Ιουλιανού, που είχε ως στόχο την αναβίωση της εθνικής λατρείας με τον ταυτόχρονο περιορισμό των προνομίων που κατείχαν έως τότε οι χριστιανοί. Ο Ζήλος που επιδείκνυε τότε ο αυτοκράτορας, όπως και η προσωπική του συμμετοχή στις πολυές θυσίες ζώων στους θεούς προκαλούσαν τον χλευασμό και την αντίδραση ακόμη και των μη χριστιανών.^{9, 10}

Ο Ορειβάσιος υπήρξε αναμφίβοτα επιδέξιος και ταλαντούχος χειρουργός, όπως μαρτυρούν οι τεχνικές που εφάρμοζε, κάποιες από τις οποίες ήταν και πρωτοπόρες, όπως η χρήση μόνιμου καθετήρα σε κα-

τάσταση μόνιμης επίσχεσης ούρων του ασθενούς.¹¹ Όμως μετά τον θάνατο του Ιουλιανού υπέπεσε σε δυσμένεια και οι φανατικοί χριστιανοί συναυτοκράτορες Ουαλεντινιανός και Ουάλης τον εξόρισαν στην επικράτεια των Γόθων, αφαιρώντας τα αξιώματα του και δημεύοντας την περιουσία του. Σύντομα ωστόσο ανακλήθηκε στην Κωνσταντινούπολη, λόγω της σπουδαίας ιατρικής του πείρας, όπου αποκαταστάθηκε οικονομικά και νυμφεύτηκε, κάνοντας παιδιά, ένα από τα οποία, ο Ευστάθιος, ακολούθησε το ιατρικό επάγγελμα. Ο Ορειβάσιος πέθανε το 403 μ.Χ.¹²

ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΟ ΕΡΓΟ

Από τις σημαντικότερες προσφορές των Βυζαντινών λογίων στον παγκόσμιο πολιτισμό είναι η διάσωση της αρχαίας γνώσης μέσω της αντιγραφής των χειρογράφων σε μια εποχή που ο πάπυρος και αργότερα η περγαμηνή ήταν υλικά δυσεύρετα και πανάκριβα. Πολλοί διακεκριμένοι ιατροί συνέγραψαν εραnistικά έργα, συλλέγοντας και διασώζοντας τα ιατρικά συγγράμματα της αρχαιότητας, κυρίως του Ιπποκράτη και του Γαληνού, τους οποίους θεωρούσαν αυθεντίες, συμπληρώνοντας ωστόσο και τις δικές τους παρατηρήσεις.

Ο Ιουλιανός είχε έντονο ενδιαφέρον για την ιατρική και την ανθρώπινη υγεία, εντάσσοντας τη στάση του αυτή και μέσα στο πλαίσιο της αντιχριστιανικής του προπαγάνδας, αντιπαραβαλλόμενος έτσι με τα ανθρωπιστικά ιδεώδη που πρέσβευε ο χριστιανισμός.¹³ Την περίοδο που ήταν καίσαρας στη Γαλιατία, ανέθεσε στον Ορειβάσιο τη συγγραφή μιας ανθολογίας έργων άθλων ιατρών, καθώς και μιας σύνοψης θεραπευτικών μεθόδων. Το συγγραφικό έργο του Ορειβάσιου περιλαμβάνει μια επιτομή των έργων του Γαληνού (η οποία δεν διασώθηκε), τις «ιατρικές συναγωγές προς Ιουλιανό», που αποτελούνται από 70 βιβλία, εκ των οποίων σώζονται τα 25, και συγκεκριμένα τα βιβλία 1-10, 14-16 (το 16ο αποσπασματικά), 21-22, 24-25, 44-51, τη «Σύνοψη προς Ευστάθιο», που αποτελείται από 9 βιβλία, ένα εγχειρίδιο ιατρικής αφιερωμένο στον γιο του, και τα «Ευπόριστα», μια τετράτομη επιτομή πρακτικής ιατρικής, που απευθυνόταν σε μη ειδικούς και η οποία ήταν αφιερωμένη στον ρήτορα και σοφιστή Ευνάπιο.¹²

Ο Ορειβάσιος στο προοίμιο των έργων του εμφανίζεται απρόθυμος να ονοματίσει τις πηγές του, με εξαίρεση τον Γαληνό, τον οποίο θεωρεί την πιο σημαντική ιατρική αυθεντία. Παρ' όλα αυτά, συχνά συμπληρώνει το έργο του με αποσπάσματα από άλλους συγγραφείς, στις περιπτώσεις που θεωρεί ότι ο Γαληνός είναι ανεπαρκής.¹⁴ Έτσι στα συγγράμματα του Ορειβάσιου εκτός από τον Γαληνό, τον Διοσκουρίδη και τον Ιπποκράτη, υπάρχουν περικοπές έργων των σημαντικότερων ιατρών της αρχαιότητας, όπως του Ρούφου, του Ζωπύρου, του Σωρανού, του Αρχιγένους του Απαμέως, του Αθήναιου, του Δίοχνη, του Διοκλή του Καρυστίου και του Φιλάργριου. Επιρροές υπάρχουν και από τον Ηλιόδωρο και τον Αντύλλο, όπως ενδεικτικά μαρτυρούνται, μεταξύ άλλων, σε εδάφιο στο

τρίτο βιβλίο των «Ιατρικών συναγωγών προς Ιουλιανό», όπου παρατίθενται οι χειρουργικές τους θεραπείες για την αντιμετώπιση της υποσπαδίας.¹⁵ Τα έργα του Ορειβάσιου διαδόθηκαν από πολύ νωρίς στη Δύση και διαμέσου των λατινικών μεταφράσεών τους διασώθηκε και μεταδόθηκε εκεί κατά τον Μεσαίωνα η ιατρική κυρίως του Γαληνού, αλλά και άλλων επιφανών αρχαίων συγγραφέων. Το συγγραφικό έργο του Ορειβάσιου υπήρξε πρωτοπόρο, επειδή σε αυτό συγκέντρωσε και διέσωσε με μεθοδικό και εγκυκλοπαιδικό τρόπο όλη την ιατρική γνώση της εποχής του, χωρίς να είναι ένας απλώς ερανιστής, καθώς συμπεριέλαβε σε αυτό και τις δικές του προσωπικές παρατηρήσεις από την εμπειρία του κατά την άσκηση της ιατρικής.¹⁶

Το σωζόμενο έργο του Ορειβάσιου έχει εκδοθεί από τον Antonio Cocchi στη Φλωρεντία (1754), από τους U. C. Bussemaker και C. Daremberg σε τέσσερις τόμους στο Παρίσι (1851-1876) και σε τέσσερις επίσης τόμους από τον H. Raeder (1926-1931), ενώ η «Σύνοψη προς Ευστάθιο» περιέχεται και στη Μυριόβιβλο του Πατριάρχου Φωτίου.¹²

ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΣΤΟ ΠΕΔΙΟ ΤΗΣ ΟΔΟΝΤΙΑΤΡΙΚΗΣ

Μέσα στο πλούσιο συγγραφικό έργο του Ορειβάσιου υπάρχουν και πολυάριθμες αναφορές στο πεδίο της οδοντιατρικής, κάποιες από τις οποίες παρατίθενται ενδεικτικά στην παρούσα έρευνα. Στη «Σύνοψη προς Ευστάθιο» και στο κεφάλαιο που αφορά τα παιδικά νοσήματα, ο Ορειβάσιος περιγράφει τη γένεση της οδοντοφυΐας, αναφέροντας ότι τότε συμβαίνουν φλεγμονές των ούλων και των γνάθων και των τενόντων, καθώς και σπασμοί. Ως βοηθήματα για τους σπασμούς των δοντιών προτείνει να βράσει κανείς ηλιοτρόπιο μέσα σε νερό και να πλύνει το παιδί εκεί μέσα και να ζεστάνει κανείς μύρο από τη Σικύνα και έλαιο ίριδας ή κύπρου (δένδρο που ευδοκίμει στην Κύπρο) και να κάνει επάλειψη.¹⁷

Στις «Ιατρικές συναγωγές προς Ιουλιανό», ο Ορειβάσιος παρέχει πληροφορίες για την ανατομία των οστών του κρανίου αλλά και τη γλώσσα, περιγράφοντας την κοινή υφή και συνοχή της με τον βλεννογόνο της στοματικής κοιλότητας, κάνοντας ιδιαίτερη αναφορά και στην αναγκαιότητα της χειρουργικής εκτομής του χαλινού της προς διευκόλυνση της κινητικότητάς της προς όλες τις κατευθύνσεις. Περιγράφει επίσης με ακρίβεια τον αριθμό, τα είδη και τη μορφολογία των δοντιών, συγχέοντας ωστόσο τους προγομφίους, τους οποίους εντάσσει στους γομφίους, θεωρώντας τους επίσης πολύρριζους.¹⁸

Ο Ορειβάσιος κάνει ιδιαίτερη μνεία στις άφθες, οι οποίες περιγράφονται αναλυτικά από τον Γαληνό ως αβαθή έλκη, που μπορεί να παρατηρηθούν στο στόμα με αίσθημα καύσου.¹⁹ Ο Ορειβάσιος προτείνει για τη θεραπεία τους τα εξής: «Κάνει καλό η ίριδα ανακατεμένη με μέλι, ή αν θέλεις και ξερή να τη φυσήξεις απάνω, καθώς και τα κομμένα φύλλα ρόδων και ο ανθος τους. Επίσης ο κρόκος, λίγη σμύrna και από το φυτό του λιβάνου η κηκίδα, η φλούδα, αλλά και το θυμίαμα. Και όλα τούτα να χρησιμοποιηθούν τόσο

μαζί, όσο και το καθένα ξεχωριστά, ανακατεμένα με μέλι, μαζί με αυτά να μπει αραιωμένο μέλι και χυλός από γλυκιά ροδιά».¹⁷

Ο Ορειβάσιος αναφέρεται και σε δόντια τα οποία χαρακτηρίζει «εύσειστα», «βρόμικα», «πονεμένα» και «μελανιασμένα». Αναφέρει ότι «παρηγορεί» από τους πόνους η τοποθέτηση πιπεριού στην κοιλότητα του δοντιού, η χαλβάνη (εκχύλισμα ρητίνης από φυτό που φύεται στη Συρία) πηλασμένη γύρω από το δόντι και κερι μέλισσών και αρσενικό λιβάνι και διακλυσμός ξιδιού, λιπαρά αποξηραμένα σύκα και σκόρδο και βρασμένα σμύrna.²⁰ Για τα δόντια που έχουν εξασθενήσει, έχουν υποστεί αποτριβές στις μύλες τους ή είναι «μουδιασμένα» παραθέτει συνταγές, όπως, μεταξύ άλλων, τη μάσηση σκληρής μαστίχας ή μείγματος από ίσα μέρη μελιού και κηρού σε θερμό νερό στον ήλιο έπειτα από πρόσμειξη με το μισό ρετσίνο.¹⁸

Για τα ούλα που αιμορραγούν («πρός τὰ ἐν στόματι αἵμασσόμενα οὖλα») προτείνει το κάψιμο ωμού ταρίχου (αλατισμένου ψαριού) σε μια χύτρα, το λείωσιμο της στάχτης και την επάλειψη του σημείου.²¹ Ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκύπτει και από την έμφαση που δίνει στο θέμα της στοματικής υγιεινής, η οποία φαίνεται να ήταν σε υψηλό επίπεδο κατά τη διάρκεια της βυζαντινής περιόδου, με βάση τις σχετικές αναφορές που γίνονται σε διάφορες τεχνικές και μέσα επίτευξης της στα ιατρικά συγγράμματα της συγκεκριμένης εποχής. Σύμφωνα με τον Ορειβάσιο, «το γλίσχρόν των οδόντων αποκαθαίρει» και, ως εκ τούτου, τα δόντια πρέπει να καθαρίζονται έπειτα από κάθε γεύμα. Αναφέρει επίσης ότι οι πολύ σκληρές ή πολύ ζεστές τροφές, αλλά και ο έμετος έχουν βλαπτική επίδραση στα δόντια. Στο πεδίο αυτό φαίνεται και η επιρροή του Ορειβάσιου από τον Διοκλή, καθώς στις «Ιατρικές συναγωγές προς Ιουλιανό» παραθέτει το εξής απόσπασμα από το έργο του πρώτου με τίτλο «Υγιεινή δίαιτα»: «Τρίψτε τα ούλα προς τα δόντια και τα δόντια ή με τα δάκτυλα ή με φλισκούνι τριμμένο για πιο λεία επιφάνεια, και μέσα και έξω, και καθαρίστε τα υπολείμματα των τροφών που είναι προσκολλημένα σε αυτά».²²

Η εξαγωγή των δοντιών αποτελούσε την περίοδο του Βυζαντίου την πιο συνήθη θεραπευτική επιλογή, όπως μαρτυρούν βιολογικές ανθρωπολογικές μελέτες σε σκελετικά κατάλοιπα από πληθυσμούς της συγκεκριμένης εποχής.¹ Για την ανώδυνη εξαγωγή δοντιών, ο Ορειβάσιος περιγράφει μια τεχνική του Γαληνού που περιλαμβάνει την τοποθέτηση πάνω στο δόντι μείγματος το οποίο προέρχεται από τη ζύμωση αλευριού με χυμό γαλατσίδας (Euphorbia Peplus).²³

Ο Ορειβάσιος μετέφερε στα κείμενα του λεπτομερώς τις τεχνικές αφαίρεσης των καρκίνων του Αρχιγένους του Απαμέως, αλλά και τις περιγραφές των κακοήθων όγκων του στόματος από τον Ρούφο τον Εφέσιο. Στις «Ιατρικές συναγωγές προς Ιουλιανό» αναφέρει, μεταξύ άλλων, τα εξής: «Αναφέρεται δε καρκίνωμα, και όταν δημιουργηθεί έκφυση από κάποιο από τα μέρη του σώματος, πραγματοποιώντας την μεν αύξηση προς τα έξω παρομοίως με τους ακροχορδώνες και τους βοήβους, κατά το είδος δε παρόμοιο με ακροχορδώνα, πιο μελανό και πιο τραχύ, πιο

αδρό δε και πιο στρόγγυλο, που περισσότερο προσομοιάζει ή με βοήβο ή με τους αποκαλούμενους οφθαλμούς των ψαριών ή με μούρο κάπως αγίνωτο ή με πεπόνη ή με κάποιο άλλο τέτοιο...»,²⁴

Ο Ορειβάσιος αναφέρεται στα κατάγματα των γνάθων, «Περὶ γένυος κατεαγείσης», συστήνοντας την επαναφορά της γνάθου στη σωστή της θέση επιδέχοντάς τη με ιμάντες, οι οποίοι θα οδηγήσουν στη σωστή κατεύθυνση το τμήμα της γνάθου που δεν βρίσκεται στη θέση του. Θεωρώντας ότι τη διαδικασία αυτή μπορεί να την κάνει μόνος του ένας ασθενής, συστήνει παράλληλη επισκόπηση με το δάχτυλο στο στόμα, έτσι ώστε αν υπάρχουν σπασμένα οστά, να τοποθετηθούν κατ' αυτό τον τρόπο στη σωστή τους θέση.²¹ Ο Ορειβάσιος αναφέρεται και στη δυσλειτουργία της κροταφογναθικής διάρθρωσης ως αποτέλεσμα ετερόπλευρης ή αμφίπλευρης εξάρθρωσης των κονδύλων της κάτω γνάθου, προτείνοντας την αντιμετώπιση του προβλήματος με την εφαρμογή ασκήσεων που καθοδηγούνται με βάση συγκεκριμένα ανατομικά σημεία, όπως και την επιπρόσθετη χρήση επιδέσμου.²⁵

Αναφορές υπάρχουν τέλος στα συγγράμματα του Ορειβάσιου και σε στοματολογικές παθήσεις, όπως για την περίπτωση της επουλίδας, για τη θεραπεία της οποίας προτείνει τοπική αγωγή με τρίψιμο κάτω από τη γλώσσα μείγματος ξυστής σκουριάς και κηκίδας²⁶ ή του υπογλώσσου βατραχίου, για την οποία παρέχει άλλη συνταγή φαρμάκου, που περιέχει ίσα μέρη αποξηραμένου μίσους (είδος μανιταριού) και ξυστής σκουριάς, προτείνοντας πολλαπλές φορές το τρίψιμο με αυτό επίσης κάτω από την περιοχή της γλώσσας.¹⁸

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τα έργα του Ορειβάσιου αποτέλεσαν πηγή και πρότυπο για τους μεταγενέστερους και είναι πολύτιμα σήμερα, γιατί διασώζουν με μεθοδικό και εγκυκλοπαιδικό τρόπο στοιχεία χαμένων ιατρικών συγγραμμάτων, στα οποία συμπεριλαμβάνονται εκτεταμένες πληροφορίες και για το πεδίο της οδοντιατρικής, η οποία δεν αποτελούσε ξεχωριστή εξειδίκευση σε όλη τη διάρκεια της αρχαιότητας και του Μεσαίωνα. Παράλληλα, παρέχουν έμμεσα και πολύτιμες πληροφορίες για την άσκηση της ιατρικής κατά την πρωτοβυζαντινή περίοδο, μέσα από διάφορες επεμβατικές τεχνικές που περιγράφονται αναλυτικά. Παρότι δεν λείπει και η αρνητική κριτική για το έργο του Ορειβάσιου, η οποία χαρακτηρίζει ειδικά τις αναφορές του για τη θεραπεία των παθήσεων των δοντιών στο μεγαλύτερο μέρος της ως παράλογα και επιπόλαια συμπεληήματα,²⁷ για την τελική του αποτίμηση θα πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν η σπουδαία αναγνώρισή του μέσω του μεγάλου εύρους των λατινικών του μεταφράσεων, που έλαβαν χώρα και οδήγησαν στη διάδοσή του στη Δύση, διασώζοντας έτσι την ιατρική του Γαληνού και των άλλων αρχαίων συγγραφέων, κορυφαίων εκπροσώπων της αρχαίας ελληνικής ιατρικής.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστώ τον αρχαιολόγο-βυζαντινολόγο δρ Κωνσταντίνο Ράπη για την επιμέλεια του κειμένου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. ΚΟΚΚΑΣ Α. Η Οδοντιατρική στο Βυζάντιο. *Βυζαντινά* 2015, 32: 217-239.
2. TEMKIN O. The double face of Janus and other essays in the history of medicine. *Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1977: 202.*
3. PHILOSTRATUS, EUNAPIUS. Lives of the Sophists. Eunapius: Lives of the Philosophers and Sophists. Translated by Wilmer C. Wright. *Loeb Classical Library 134. Cambridge, MA: Harvard University Press, 31921: 532-533.*
4. Λεξικό Σούδα, Όρειβάσιος; ADLER A. S. *Suidae Lexicon. Τόμ. III. Leipzig Teubner. 1933: 285.*
5. GRANT M, Dieting for an emperor: A Translation of Books 1 and 4 Oribasius medical complications with an introduction and commentary. *Leiden, 1997: 1-2.*
6. ΣΤΑΥΡΑΚΑΚΗΣ Ν. Ο θανάσιμος τραυματισμός του αυτοκράτορα Ιουλιανού και η θαυματουργική εκδοχή του. *Αρχαία Ελληνική Ιατρική* 2016, 33: 258-262.
7. BALDUIN B. The career of Oribasius. *Acta Classica* 1975, 18: 85-97.
8. ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ Α. Επιστομή Ιστορίας της Στρατιωτικής Ιατρικής και Νοσηλευτικής στην Ελλάδα. *Lege Artis, Αθήνα 2004: 71.*
9. VASILIEV A.A. Ιστορία της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. *Τόμ. Α', Μπεργάδης, Αθήνα 2000: 97.*
10. OSTROGORSKY G. Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους. *Τόμ. Α' 7η έκδοση Βασιλόπουλος Σ.Α. Αθήνα, 2002: 110.*
11. MOOG FP, KARENBERG A, MOLL F. The catheter and its use in late antiquity and the early Middle Ages. *J Urol* 2005, 174: 439-41.
12. ΠΑΝΤΕΛΕΑΚΟΣ Γ. Η φυσιολογία κατά τους βυζαντινούς χρόνους (330-1453 μ.Χ.). *Διδακτορική διατριβή Ε.Κ.Π.Α. Αθήνα, 2013: 27-35.*
13. SWIST J.J. Medicine in the Thought and Action of the Emperor Julian. *International Journal of the Platonic Tradition* 2018, 12: 13-38.
14. BOURAS-VALLIANATOS P. Galen in Late Antique Medical Handbooks. In: Bouras-Vallianatos P, Zipser B (eds) *Brill's Companion to the Reception of Galen. Brill, Leiden, 2019: 40.*
15. MUSITELLI S. Ancient Surgical Treatment of Hypospadias (From Hippocrates (5th-4th century B.C.) to the 12th century A.D.). *Med Sur Urol*, 2016 5: 176.

16. LASCARATOS J, VOROS D. Fatal wounding of the Byzantine Emperor Julian the Apostate (361-363 A.D.): approach to the contribution of ancient surgery. *World J Surg.* 2000, 24: 615-9.
17. RAEDER J. Oribasii synopsis ad Eustathium et libri ad Eunapium. V.3, Teubner, Leipzig, 1926:156-157.
18. ΜΥΛΩΝΑΣ Α. Η στοματική και γναθοπροσωπική χειρουργική στο Βυζάντιο. *Διδακτορική διατριβή. ΕΚΠΑ, Αθήνα 2011: 64-180.*
19. ΚΟΥΤΡΟΥΜΠΑΣ Δ. Η οδοντιατρική στον αρχαίο κόσμο. *Ερευνητική μονογραφία. Ε.Κ.Π.Α., Αθήνα, 2016: 235.*
20. ORIBASE CELSUS C. Oeuvres d'Oribase. Translated and introduced by Bussemaker UC and Daremberg C. V.2, Imprimerie Nationale, Paris, 1854: 460-461.
21. ORIBASE CELSUS C. Oeuvres d'Oribase. Translated and introduced by Bussemaker UC and Daremberg C. V.4, Imprimerie Nationale, Paris, 1862:142, 547.
22. ΠΑΝΗΣ Β, ΠΑΝΗ Ε, ΠΑΝΗ Π. Η εξέλιξη των μέσων στοματικής υγιεινής. *Οδοντοστοματολογική Πρόοδος 2016, 70: 516-539.*
23. KOUTROUMPAS DC, LIOUMI E, VOUGIOUKLAKIS G. Tooth Extraction in Antiquity. *J Hist Dent* 2020, 68:127-144.
24. INCHINGOLO F, SANTACROCE L, BALLINI A, TOPI S, DIPALMA G, HAXHIREXHA K, BOTTALICO L, CHARITOS IA. Oral Cancer: A Historical Review. *Int J Environ Res Public Health* 2020. 17:3168.
25. MYLONAS AI, POULAKOU-REBELAKOU EF, ANDROUTSOS GI, SEGGAS I, SKOUTERIS CA, PAPADOPOULOU EC. Oral and cranio-maxillofacial surgery in Byzantium. *J Craniomaxillofac Surg* 2014, 42: 159-68.
26. ΕΥΤΥΧΙΑΔΗΣ Α, Εισαγωγή εις την βυζαντινή θεραπευτική. *Παρισιάνος, Αθήνα, 1983: 150.*
27. SNELL J. A practical guide to operations on teeth: To which is prefixed a historical sketch of the rise and projects. *Carey and Lea, Philadelphia, 1832: 26.*